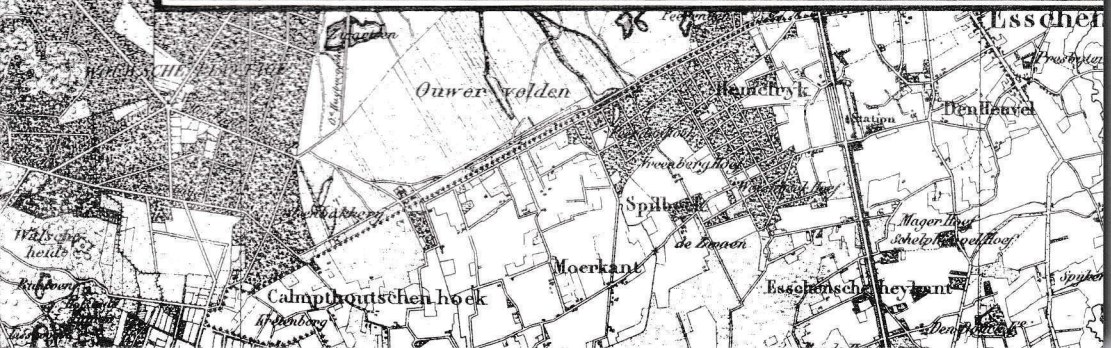

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

4-'96

Gezond wonen en leven in Wouw rond 1900

Bij de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw breekt voor West-Europa, waaronder ook voor ons land, in sociaal-maatschappelijk opzicht een echte nieuwe eeuw aan. Meer dan in alle eeuwen daarvoor komt het welzijn van de mens voorop te staan. Het is in deze sfeer dat de media en de overheid een nieuwe tijdgeest lanceren, waarin gezonder leven en betere leef- en arbeidsomstandigheden centraal staan.

Dit komt bijvoorbeeld in de media tot uitdrukking in de vorm van berichtgeving over medicijnen, artikelen met nuttige wenken voor een gezondere leefstijl en advertenties voor artsen, tandmeesters en medicijnen. De overheid gaat zich via regelgeving meer dan voorheen op de leefomstandigheden van de mensen richten. Als de (hervormingsgezinde) Rijksoverheid rond de eeuwwisseling voorwaarden gaat stellen voor een betere behuizing van de mensen in de vorm van een Woningwet, moeten gemeentebesturen dit verder uitwerken in plaatselijke bouwverordeningen.

Zo stelt ook de gemeenteraad van Wouw, in navolging van andere gemeenten en de overheidsmaatregelen om de volkshuisvesting te verbeteren, in 1904 een plaatselijke bouwverordening vast, die gebaseerd is op die pas ingevoerde Woningwet. Daarin staat onder meer dat woningen voortaan alleen nog maar gebouwd of verbouwd mogen worden wanneer aan een groot aantal eisen voldaan is, en het college van B en W op basis van ingeleverde tekeningen op schaal daarvoor een bouwvergunning afgegeven heeft.

Veel aandacht is er voor hygiënische omstandigheden, brandpreventie, ventilatie en bestrijding van vocht.

Het is aardig als voorbeeld van deze beleidsveranderingen een aantal onderwerpen uit die bouwverordening de revue te laten passeren, om

daarmee "de omwenteling in denken" in beeld te brengen. Alvorens dat te doen een schets van de gezondheidszorg in Wouw in de negentiende eeuw en van de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, die aan het eind van die eeuw tot de veranderingen leidden.

De gezondheidszorg

Op een aanschrijving van de "Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt" van 10 november 1814 laat de burgemeester van Wouw weten dat in Wouw aanwezig zijn een viertal *"ter plaatse fungerende Practizijns in de Genees-, Heel-, Verlos- en Artzenijmengkunde"*. Dat wil overigens niet zeggen dat ze ook in Wouw wonen, alleen dat ze bevoegd zijn om in het dorp praktijk te houden. David de Ram, in 1788 gepromoveerd in Leiden, staat te boek als "Medicijnen Doctor". Verder vermeldt de opgave de naam van Johannes Allebes, "chirurgijn, apotheker en vroedmeester", die in 1795 in Breda gepromoveerd is en gekwalificeerd is de geneeskunde uit te oefenen door Doctor Mirandolle. Johannes Petrus vanden Elzakker is door de departementale commissie van geneeskundig onderzoek in 1806 toegelaten als "chirurgijn en apotheker" en tenslotte is Johanna Disco, die in 1786 door de commissie van stadsdoctoren van Antwerpen toegelaten is, werkzaam als gezworen vroedvrouw.

In 1819 is de lijst uitgebreid met de chirurgijn Anthonius Johannes Allebes, die in 1811 gepromoveerd is in het Belgische Bergen-Henegouwen. In 1828 staat E.J. Adan in de registers als de plaatselijke arts, die voor een jaarwedde van zestig gulden belast is met de medische zorg voor de armen.

Overigens moet men zich bij de medische zorg in die tijd niet al te veel voorstellen. De medische wetenschap staat nog maar aan het begin en de röntgenstraling zal pas aan het eind van de eeuw uitgevonden worden. De zorg beperkt zich voornamelijk tot handelingen die vandaag de dag meer bij een drogist zouden passen, zoals het verstrekken van zalfjes en pleisters.

Gelet op het hoge aantal geboortes is de taak van de vroedvrouw belangrijk, maar zij werkt voornamelijk in dienst en opdracht van de geneeskundigen.

Vroedheer

Als Johanna Disco in 1837 overlijdt, solliciteert de uit Wouw afkomstige P. vanden Elsacker naar de vrijgekomen functie. Hij is op dat moment vroedheer en chirurgijn in Ossendrecht, en laat in zijn sollicitatiebrief weten dat hij voor een jaarwedde van 200 gulden bereid is behoeftige vrouwen in het dorp te verlossen. De aanstelling van een vroedheer in Wouw ligt moeilijk. De Commissaris van het zesde en zevende district laat in een brief aan het gemeentebestuur weten de voordracht van Vanden Elsacker terzijde te leggen, want in de persoon van A.J. Allebes heeft het dorp al een vroedheer. Veel beter ware het, zo redeneert hij, een gekwalificeerde vrouw aan te stellen omdat hij verwacht dat menige ingezetene meer op een vrouw gesteld zal zijn. Bovendien heeft hij tijdens zijn rondreis door Wouw geconstateerd dat het grondgebied zo uitgestrekt is, dat Vanden Elsacker veel te ver verwijderd is om veel diensten te bewijzen. Ondanks het negatieve advies wordt Vanden Elsacker toch door Gedeputeerde Staten toegelaten als vroedmeester, die tevens belast is met de heilkunst voor arme en behoeftige lieden. Wat G.S. betreft doet het er niet toe waar de dokter verblijft, als hij zijn diensten maar overeenkomstig de afspraken waarmaakt. Vanden Elsacker kan vanaf dat moment ook gemeente-arts genoemd worden. Uit de gemeentekas ontvangt hij honderdvijftig gulden voor zijn diensten. Hij is wel erg precies in zijn taakomschrijving, waarbij de "tijdgeest" een aardige rol speelt. Zo schrijft Vanden Elsacker in 1855 aan het gemeentebestuur dat hij volgens zijn ambtsinstructie verplicht is behoeftige vrouwen te verlossen en dat hij daaronder verstaat

"die uitwelken wettelijke kinderen geboren en door den vader erkend worden. Ik vertrouw dat het nooit de bedoeling van het Gemeente Bestuur dezer gemeente kan geweest zijn hieronder te rangschikken onwettige,

want dat zoude in mijn oogen de onzedelijkheid bevorderen zijn".

Oneerlijke concurrentie

Blijkens de ondertekening van een gezamenlijk schrijven aan de burgemeester staan in 1843 vier medici geregistreerd: A.J. Adan (medisch doctor), A.J. Allebes (heel- en vroedmeester), P. vanden Elsacker (heel- en vroedmeester) en J. vanden Elsacker (chirurgijn). Zij protesteren ertegen dat de Belgische arts Van Pelt in Wouw en omliggende gemeenten zijn praktijk uitoefent. In het belang van de wettelijke geneeskundige voorzieningen en de daaruit voortvloeiende belangen van de plaatselijke genees- en heilkundigen verzoeken zij de gemeente maatregelen te nemen om Van Pelt te weren.

Overigens ontstaan er ook binnen de medische kring nog wel eens problemen. Zo wordt dokter Adan op de vingers getikt omdat hij niet bevoegd is buiten zijn praktijk geneesmiddelen te verstrekken, laat staan het beroep van apotheker uit te oefenen.

Midden negentiende eeuw beginnen de contouren van een zich verbeterende en specialiserende medische wetenschap langzaam maar zeker vorm aan te nemen.

Zo verzoekt de gouverneur van Brabant in een circulaire de gemeentebesturen bekend te maken dat de Heer Carron du Villards, *"doctor in de geneeskunde, oogarts bij het Sardinische leger, Kommandeur der Orde van de Eikenkroon enz"* zich op 12 december 1884 in Den Bosch zal bevinden teneinde consultaties te houden. De gouverneur wijst er bovendien op dat genoemde oogarts inmiddels alleen al in het Groot-hertogdom Luxemburg 1483 lijders behandeld of geopereerd heeft en *"in kortelings te Amsterdam, en in de voerige Steden der Provincien Zuid- en Noord-Holland, met succes een aantal operatien verrigt heeft"*. Daarom dringt hij er ook op aan ooglijders, en dan in het bijzonder militairen, aan te sporen zich naar Den Bosch te begeven.

Geen arts

Na het overlijden van Vanden Elsacker staan achtereenvolgens de doktoren Freericks en Suzijn te boek als bezoldigd gemeente-arts, belast met de zorg voor de armen. In 1877 vertrekt Suzijn "naar zee", en treedt een lange periode op waarin Wouw van een gemeente-arts verstoken blijft.

Burgemeester Daverveldt loopt al die tijd op zak met de sleutel van de "gifkast" van de apotheek, want de inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht schrijft dat niet in de waarneming voorzien is en dat de burgemeester in zulke gevallen de sleutel dient te beheren. Dat wil niet zeggen dat de inwoners verstoken blijven van geneesmiddelen. De Weduwe Vanden Elsacker heeft zich kennelijk zelf tot apotheker benoemd, want de inspecteur schrijft dat zij daarvoor niet de vereiste papieren bezit.

"Daar het mij niet bekend is dat te Wouw een apotheker is gevestigd heb ik de eer U beleefdelijk te verzoeken mij daaromtrent de noodige inlichting te willen verstrekken", aldus de brief van 27 januari 1881.

Om een geneesheer naar Wouw te krijgen valt niet mee. Een belangrijke oorzaak daarvan is het ontbreken van een woning. En over dat onderwerp moet de Wouwse gemeenteraad zich het hoofd buigen als zich uiteindelijk een geschikte kandidaat gemeld heeft. J. van de Burg uit Millingen is bereid naar Wouw te komen wanneer hem passende huisvesting aangeboden wordt. Een woning, in eigendom van het R.K. kerkbestuur, wordt in 1883 als praktijk ingericht. Van de Burg is dan inmiddels aangesteld als genees-, heel- en vroedmeester tegen een jaarwedde van maar liefst 1500 gulden.

Voorts behoort de geneeskundige verzorging van de armen, het verstrekken van medicijnen en lijkschouwing tot zijn taak. Hij blijft acht jaar in Wouw werkzaam. *"Om persoonlijke reden, buiten de praktijk",* verzoekt hij per 1 oktober 1891 eervol ontslag.

Advertenties

Het Wouwse gemeentebestuur besluit advertenties te plaatsen om een nieuwe dokter in het dorp te krijgen. En daarop komen nog al wat reacties, al zijn de meesten met de plaatselijke situatie onbekend. Zo is de eerste vraag van een sollicitant uit Hengelo: "Waar ligt Wouw?", waarna hij bovendien vraagt of er veel gegoede personen in Wouw zijn en de arts er goed gezien is. Probleem is dat de meeste sollicitanten niet katholiek zijn. En hoewel zij zelf in de brieven aangeven het niet bezwaarlijk te achten om in een katholieke gemeente te functioneren, is de gemeenteraad een andere mening toegedaan. Eind september meldt burgemeester Daverveldt dat *"zich tot op heden nog geen katholieke geneesheer gemeld heeft"*. Daarom wordt een herhaalde oproep geplaatst, waarin tevens gemeld wordt dat de kosten van de aanstelling van een vroedvrouw voor rekening van de gemeente komen.

Inmiddels benadert het gemeentebestuur ook zelf een kandidaat. Dokter Dillen te Kaatsheuvel krijgt een brief, waarin de gemeente uitbundig aangeprezen wordt. Hem wordt veel goeds in het vooruitzicht gesteld: de vorige geneesheer bezat een uitgebreide praktijk, er zijn zeer weinig armlastigen, goede kunstwegen, de woning is zeer doelmatig ingericht en het verste punt is slechts één uur gaans verwijderd.

"De eenige reden waarom de vacature in deze gemeente nog niet zoo spoedig is aangevuld schrijven wij hoofdzakelijk daaraan toe, dat er zoo weinig katholieken tot geneesheer zijn opgeleid en de raad alhier niet dan bij uiterste noodzaak tot benoeming van een protestant zal overgaan".

Dillen laat echter weten geen trek te hebben naar Wouw te komen. Op 1 december deelt Daverveldt de gemeenteraad mee dat hij een gesprek gehad heeft met ene Dr. Van Aerssen uit Bergen op Zoom. Deze is bereid te solliciteren als de raad wil besluiten hem naast de jaarwedde vrije bewoning toe te kennen en hem wil verzekeren dat zijn jaarwedde zonder zijn toestemming nimmer verlaagd zal worden, noch dat hij

ontslagen wordt. Bij dat laatste plaatst de gemeenteraad de kantekening dat men daarmee akkoord is, mits de geneesheer zijn plichten ook naar behoren waarneemt. Per 1 januari 1892 wordt G. van Aerssen dan ook benoemd tegen een jaarwedde van 1800 gulden, daarbij inbegrepen 300 gulden voor de aanstelling van een vroedvrouw en het genot van vrije woning en tuin.

"De titularis wordt daarvoor belast met de armenpraktijk in zijn geheelen omvang, met bijlevering van geneesmiddelen, het gratis vaccineren en revaccineren, het voeren der doodschouw en het keuren der schutters".

En omdat uiteindelijk toch een katholiek benoemd is, mag het R.K. kerkbestuur volgens de gemeente ook wel een duit in het zakje doen. Gevraagd wordt de huurprijs van de woning voor dokter te verlagen met 25 gulden tot een bedrag van f 200,--. Het kerkbestuur is daartoe overigens pas bereid per 1 januari 1894, als het voor de praktijk van Van de Burg gesloten contract ten einde loopt.

Maatschappelijke ontwikkelingen

In de tijd dat Van Aerssen zijn opwachting in Wouw maakt, is er veel aandacht voor verbetering van woon-, leef- en arbeidsomstandigheden. Dit is niet in de laatste plaats te danken aan opkomende politieke stromingen.

Diagonaal kranten uit die tijd lezend valt op te maken, dat de nieuwe politieke stromingen zowel door de media als de bestaande politieke en kerkelijke orde wel degelijk serieus genomen worden. Zo waait vanuit Rusland en Duitsland de "revolutionaire" theorie van onder andere Trotzky over, waarin een radicale verandering van de maatschappij ten gunste van de arbeidende klasse voorgestaan wordt. In ons land krijgt dit vorm in de Radicale stroming, die weigert trouw aan de Koningin te zweren. Al wat zich kerkelijk noemt, ziet met afgrijzen toe hoe in ons land ook de sociaal-democraten met hun verzet tegen de heersende orde en de anti-clericalen hun intrede in het parlement doen.

Daartoe mogen we zeker de plaatselijke krant, De Grondwet, rekenen, die geen gelegenheid onbenut laat van leer te trekken tegen goddeloze socialisten en liberalen en "anti-paapsche christelijk-historischen", en via herderlijke brieven van de bisschoppen oproept strijdbaar te wezen voor paus en rooms katholieke moederkerk. Een deel van de gegoede burgerij, met name boven de Moerdijk, heeft zich dan, in antwoord op de nieuwe stromingen, bekeerd tot het verlicht liberalisme, waarin verbetering van de levensomstandigheden centraal staan en geloofs-overtuiging naar de achtergrond verdrongen is.

Leefomstandigheden

Maar ook op economisch gebied breekt het inzicht door dat de mens meer is dan alleen arbeidskracht: betere arbeidsomstandigheden, sociale verzekering, opvoeding en onderwijs zal het devies van de nieuwe eeuw worden. Dit wordt nog versterkt door een aantal ingrijpende wetenschappelijke ontwikkelingen. Vooral op medisch gebied worden nieuwe uitvindingen gedaan, zoals de röntgenstraling, het gebruik van ether bij operaties en farmaceutische geneesmiddelen tegen kwalen.

Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat alom maatregelen genomen worden om de leefomstandigheden van mensen te verbeteren. Kranten nemen artikelen van artsen over om mensen aan te sporen gezonder te leven en de overheid neemt maatregelen om de randvoorwaarden voor betere leefomstandigheden te scheppen: *"licht en lucht zijn onontbeerlijk voor de mensch"* is het devies. En daarbij wordt niet alleen gedoeld op de wenken om gezond te leven, maar ook op de behuizing van de mens, die in de vorm van benauwde en naargeestige krotjes veel te wensen overlaat. Het moet ondermeer in die sfeer zijn, dat de gemeente Wouw in 1904 een aantal planologische en bouwkundige regels afkondigt, die de mensen in de vorm van een bouwverordening in acht dienen te nemen. En wee degene, die dat niet doet: hem (want de "huisvrouw" telt uiteraard nog nauwelijks mee) wacht zware straffen.

De privaten

Maatregelen in woningen om de hygiënische omstandigheden te bevorderen nemen een belangrijke plaats in de voorschriften in. Ter voorkoming van dan nog veelvuldig optredende ziekten moeten maatregelen genomen worden voor afvoer van ontlasting en afvalstoffen. Daarbij gaat het niet in de laatste plaats om de zogenaamde privaten, beter gezegd de w.c.

De bouwverordening bepaalt dat elke woning voortaan voorzien moet zijn van tenminste één in steen gebouwd privaat, waarvan de toegang met een deur afgesloten is. Zo'n privaat mag ook buitenshuis staan, maar is dit in de woning, dan mag het niet uitkomen in een woon- of slaapvertrek, in de keuken of op de openbare weg. Verder moet het privaat voorzien zijn van een met de buitenlucht in verbinding staande luchtkoker met stankafsluiter of deksel of van een beweegbaar raampje van 0,10 vierkante meter.

Dat rond de eeuwwisseling ook de riolering zijn intrede doet, mag blijken uit de voorschriften voor afvoer van de "Ontlasting (uitloop)". Die dient plaats te vinden via een goede riolering, die aangesloten is op een cementen, waterdichte bak of ton, die minstens vijf meter van een waterput moet liggen en voorzien moet zijn van een deksel, *"zoodanig dat daaruit geen dampen op kunnen stijgen"*.

Mestvaalten voor de woningen zijn verboden en elk huis moet voorzien zijn van een goot of buis voor afvoer van het afvalwater naar sloten of afgesloten putten. De verordening bepaalt ook dat de woningen *"ten allen tijde behoorlijk rein worden gehouden"*. Indien een woning "onrein" wordt bevonden, wordt de bewoner gelast deze onmiddellijk te reinigen of te laten reinigen.

Drinkwater

In het verlengde van maatregelen om besmetting met faecaliën voorkomen, liggen de maatregelen om goed drinkwater beschikbaar te hebben. Zo moet in of bij elke woning een pomp of een ander middel van watervoorziening aanwezig zijn om *"onschadelijk drink- en werkwater in voldoende mate te verschaffen"*. Welputten en regenbakken moeten van

cementringen voorzien zijn en een inhoud hebben van tenminste twee kubieke meter.

Inrichting van de woning

In de bouwverordening wordt uitdrukkelijk vastgelegd aan welke eisen voor de inrichting de woningen voortaan moeten voldoen. Zo moet een huis minstens een oppervlakte van 35 vierkante meter hebben en uit ten minste twee woonvertrekken bestaan, waarvan het ene een oppervlakte van minstens twaalf en het andere van minstens zeven vierkante meter moet hebben. De hoogte van een woonvertrek moet minimaal 2.80 meter zijn en om voldoende licht en lucht binnen te laten moet elk woonvertrek voorzien zijn van één of meer ramen, die tezamen een oppervlakte hebben van minstens 1/6 van het vloeroppervlak.

Op elke drie bewoners moet de woning minstens een bed, een bedstee of een andere slaapgelegenheid hebben en in de stal mag in ieder geval geen slaapgelegenheid ingericht worden, tenzij deze daarvan zodanig gescheiden is dat dampen of vocht uit de stal er niet in door kunnen dringen. Zolders of zolderkamers mogen weer wel als slaapvertrek ingericht worden, wanneer ze een minstens vijf vierkante meter groot zijn en een hoogte van minstens 180 cm. hebben.

Brandpreventie

Ter voorkoming van brandgevaar worden in de verordening ook allerlei eisen gesteld aan de materialen waaruit een huis opgetrokken wordt. Zo wordt bepaald dat huizen met steen of ander onbrandbaar materiaal gebouwd moeten worden en dat de daken voorzien moeten zijn van leien, pannen of andere harde en niet brandbare materialen. Elk huis moet voorts een goed rookkanaal en een schoorsteen van minstens 50 centimeter boven het dak hebben.

Het is de inwoners geraten de verordening na te leven, want degene die in gebreke blijft fatsoenlijk te bouwen, aan de regels te voldoen of die ondeugdelijk materiaal gebruikt, wacht een geldboete van honderd gulden of twintig dagen hechtenis. De gemeenteveldwachters en de

politie zien, zo staat te lezen, toe op de naleving en zijn bevoegd de woningen tegen de wil van de bewoners te betreden.

Gezondheidswenken

Wie aan de regels voor de bouwvergunning voldoet, heeft al een eerste stap gezet. Aan de randvoorwaarden is voldaan, maar dan komt het er vervolgens ook op aan gezond te leven. De "commercie" springt erop in; tussen de advertenties van het "*photografisch atelier*", de portretschilder en de handelaar in "*Fransche en Engelsche stoffen*" of "*eerste kwaliteit Engelsch, Belgisch en Duitsch antraciet alsmede cokes, vuurmakers en korte en lange turver*" komen in de kranten nu ook reclame-uitingen voor de gezondheid, zoals het aanprijzen van een tandarts en geneesmiddelen.

Voor alle klachten is de Wouwenaar rond de eeuwwisseling dus aangewezen op dokter Gustaaf van Aerssen. De ware plattelandsdokter, de medische missionaris, want andere voorzieningen op het gebied van de gezondheid zijn er niet. Zo schrijft het college van B en W in 1899 aan de Inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezicht dat "*Genees-, heelen verloskundigen, tandmeesters, apothekers, drogisten en vroedvrouwen alhier niet gevestigd zijn*". Met een uurtje gaans kan de zieke inwoner van Wouw wel bij andere medische voorzieningen terecht.

Een greep uit de vele advertenties hierover in de Grondwet van 1898 toont bijvoorbeeld dat nu ook allerlei andere ziekteverschijnselen in "de stad" te behandelen zijn. Tandarts S. van den Berg uit Antwerpen adverteert dat hij iedere eerste maandag van de maand tussen acht en tien uur te consulteren is over "*het plaatsen van kunsttanden en kunstgebit*" bij Buysen in Hotel de Zwaan aan de Grote Markt in Roosendaal. Oog- en oorlijders kunnen Dokter Gori in Breda consulteren en "*Kanker- en klierleiders*" kunnen zich voor genezing zonder een operatie wenden tot Dr. Windelinx's Gesticht in Brussel. Onder de vette kop "*De Dooven hooren*" staan brieven van patiënten die op wonderbaarlijke wijze hun gehoorvermogen terugvonden na behandeling bij Instituut Drouet in Brussel, dat zich aanprijst als "*hedendaagse specialisten, die doofheid spoedig en met weinig kosten genezen. Ook voor hersenver-*

koudheid en keelontsteking". Apotheker J. Steijns aan de Markt A172 in Roosendaal is het enige adres in de omgeving waarbij, volgens een advertentie, de "*Asthma pillen Hollandia van D. Beijers, arts te Beest*", verkrijgbaar zijn à f 2,50 per flacon. En dokter Brabers laat in een advertentie weten, dat hij zich in Roosendaal gevestigd heeft en aldaar spreekuur houdt van twaalf tot één in Hotel Kuypers aan de Varkensmarkt.

Wonderdokters

Of de in de krant aangeprezen diensten en geneesmiddelen allemaal resultaat hadden, is maar zeer de vraag. Want in de krant waarschuwt de directeur van het Blindengesticht in Amsterdam bijvoorbeeld tegen berichten die de ronde doen over "wondergenezingen" van blinden of halfblinden door "*buitenlandsche zogenaamde specialiteiter*". Het zijn, zegt hij, charlatans en kwakzalvers, want wat men in het buitenland kan, kunnen de Nederlandse oogheekundigen ook. Wie dus door de dokter blind is verklaard, hoeft niet meer af te gaan op het "geschetter" van zogenaamde doktoren, die "wonderbare genezingen rondbazuinen". Waarna wat tips volgen ter voorkoming van "een oogziekte, die in onzen tijd groote afmetingen heeft aangenomen. We bedoelen de bijziendheid". Niemand wordt volgens de arts bijziend geboren, maar de moderne omstandigheden veroorzaken de kwaal:

"Onze tijd staat in dienst der pers, der pen en der naaimachine en in dienst dezer drie machten gaan tallooze ogen ten gronde. Niet minder offers maken de vrouwelijke handwerken, die het oog wekenlang bij lamplicht gevangen houden".

Preventief optreden is het enige, wat helpt en dat begint al op de lagere scholen met voldoende lichtinval.

Ook in een redactionele stukken wordt nu in de kranten aandacht besteed aan ziekten en hoe ze te voorkomen. Zo wordt geschreven dat het verschijnsel "hoofdpijn", veroorzaakt wordt door bleekzucht, bloedar-

moede en *"zenuwachtigheid"*, de kwaal *"van onzen tijd, ten onrechte een modeziekte genoemd"*, want behalve door overerving kan het ook ontstaan door *"overwerken, nachtwaken, aanhoudende gemoedsbeweging, ongeregelde levenswijze"*. Natuurlijk zijn er, zo wordt geschreven, de laatste jaren middelen uitgevonden om de kwalen te bestrijden, maar die werken alleen pijnstillend en tasten de kwaal niet *"in 't hart"* aan. Beter is een gezonde levenswijze, zoals bijtijds naar bed gaan, niet lezen voor het slapen gaan, kamergymnastiek en wandelingen, maar *"deze mogen niet leiden tot vermoeidheid, 't eenige doel is opwekking, niet verslapping"*. En thee, koffie en sterke drank zijn verboden, water en melk zijn de enige passende dranken!

Slachthuizen

Ook kan men in weer een ander artikel tegen de achtergrond van veelvuldig optredende ziekten onder het vee een pleidooi aantreffen voor de bouw van openbare slachthuizen, waarin dieren onder toezicht van goed opgeleide keurmeesters geslacht moeten worden. Een onderzoek wees uit dat dit in nog maar vijftien gemeenten het geval is. In andere gemeenten is wel sprake van een keuring, maar dan is het, volgens de krant, vaak *"een belachelijke vertoning"* omdat bloemkwekers, schoenmakers en zadelmakers, die niet eens microscopen ter beschikking hebben, met die taak belast zijn. Zolang het niet tot een goede verplichte vleeskeuring komt, *"zijn de vleeschverbruikers van runderen, varkens en paarden aan gevaar blootgesteld"*.

En uiteraard treft men ook "geestelijke" adviezen aan hoe men gezond kan leven. Zo geeft pastoor Kneipp bijvoorbeeld een aantal leefregels : *"laat het zonlicht binnenkomen, zuivere lucht is een hoofdwapen tegen ziekte"*. Linnen kleding is volgens de pastoor beter dan wollen kleding, maar degene, die van onderkleding verandert, moet dat alles geleidelijk aandoen. Wat de dames niet aan moeten doen zijn de kledingstukken van de nieuwe mode: *"nauwe laarzen, hooge hakken en corsetten zijn de bronnen van alle kwaad"*. De voeten moeten op tijd gelucht worden, net zoals trouwens de slaapkamer, een strozak is veel beter dan een donzen bed, geen kruiken meenemen, men moet dikwijls baden en niet

te veel kledingstukken over elkaar dragen. En tot slot adviseert de pastoor: "*Wees zedelijk in alle opzichter*".....

Dussen, juni 1996

HENK HELLEGERS

Bronnen:

Notulen van de gemeenteraad van Wouw, 21 mei 1904.

De Grondwet 1898

Dossier gezondheidszorg, archief gemeente Wouw.

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.

Slikken van
VAN HET MARQUISAAT VAN
Kerkhof slikken
Hildernisse en